

”ויאמרו איש אל אחיו מן הוא” – במצרית?

א. מבוא

אחד מהפלאים הגדולים של יציאת מצרים היה, ללא ספק, נס ירידת המן. נס זה התקיים יום יום, במשך ארבעים שנה (פרט לימי השבת, וזה היה נס נוסף). המן עקב אחרי בני ישראל בכל מקום שהלכו, וכלכל והזין אותם. הנס הגדול הזה קיבל את שמו מאת בני ישראל, בצורה לכאורה אקראית. וכך מספרת לנו התורה:

וַיִּקְרָאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו מִן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן ה' לָכֶם לְאֹכְלָהּ וַיִּקְרָאוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁמוֹ מִן (שמות ט"ז, טו).
(שם, לא).

בני ישראל אמרו איש אל אחיו "מן הוא". אך ביטוי זה סתום, ודורש ביאור. מן זה ירד מן השמים לבני ישראל, והיה לחם אלוהי, אפוף בקדושה ובסודות. וכך גם שמו, 'מן', אפוף מסתורין, ורבו בו הפירושים. להלן מוצגות אפשרויות שונות לפירוש המילה והביטוי, שהשתמשו בו בני ישראל.

ב. זימון והזמנה

המילה מן נתפרשה על ידי רש"י כמילה עברית טהורה, במשמעות של "הזמנת מזון".¹ רש"י הולך בעקבות הגמרא במסכת סוכה (לט ע"ב)² ובעקבות מנחם בן סרוק במילונו מחברת מנחם,³ הקושרים את השם 'מן' לפועל 'יִמֵן' המופיע ביונה (ב', א, ועוד) ובדניאל (א', ה), ומובנו: 'הזמנה', 'הכנה'.

1. ראה רש"י שמות ט"ז, טו: "מן הוא – הכנת מזון הוא, כמו 'ימן להם המלך' (דניאל א', ה). כי לא ידעו מה הוא, שיקראוהו בשמו".
2. הגמרא דנה שם במשמעות המילה 'מן' (כדי לפרש את דברי ר' יוחנן "בכדי מן שנו"), ואומרת: "מאי משמע דהאי מן לישנא דמזוני הוא? דכתיב 'ימן להם המלך' וגו' (דניאל א', ה)".
3. מנחם בן סרוק, ערך 'מן', מחברת מנחם, מהד' פיליפאווסקי, לונדון-אדינבורג תר"ד, עמ' 118. מנחם מביא במחלקה השנייה של השורש 'מן': "ימן ה' דג גדול לבלע את יונה" (יונה ב', א); "ויקראו בית ישראל את שמו מן" (שמות ט"ז, לא); "ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא" (שם, טז); "אשר מנה את מאכלכם" (דניאל א', י); ומוסיף: "עניין ערך הם" ('ערך' משמעו כנראה הכנה). במחלקה השלישית מביא מנחם את הפסוקים: "למשה היה

גם לדעת אבן עזרא, פירוש המילה מן הוא זימון, כפי שנראה להלן. וכך פירשו גם מפרשים נוספים.⁴

ג. מזון קבוע או מנה קצובה

רס"ג מתרגם את המילה "מן" שבדברי בני ישראל במילה הערבית "מן". לדעת הרב קאפח, רס"ג התכוון למשמעות של 'מזון', 'ארוחת תמיד'.⁵ רד"ק בספר השרשים מביא את המילה "מן" תחת השורש "מנה", וזו לשונו: "ובא השם מבלי ה"א 'ויקראו בית ישראל את שמו מן' (שמות ט"ז, לא) [...] לפי שלא ידעו לו שם קראו לו מן, לומר מתנה וחלק מאת השם יתברך...".⁶ בשו"ת מלמד להועיל מובאים הדברים הבאים, שמהם אנו יכולים להבין שמשמעות המילה היא 'מנה קבועה' או 'מנה קצובה':

ואפשר דזה הפרש בין מן ובין מזון, דמזון היינו מזונות סתם ולא על זמן קבוע, אבל מן הוא מזונות כדי יום אחד, ועל כן קראו בני ישראל את המזון שניתן להם תמיד ליום אחד בשם מן. והא דמייתי הש"ס⁷ קרא ד'וימין להם המלך', ולא מייתי הפסוק מן התורה, משום דשם אפשר לפרש שם מן מלשון 'מן הוא' כי לא ידעו מה הוא, כמו שמפרשים כמה מדרשי המקרא, וע"כ מייתי קרא דדניאל דשם אי אפשר לפרש בענין אחר.⁸

ד. מאין הוא

לעומת זאת, רבנו חננאל מוצא את משמעות הביטוי "מן הוא" במילים "מאין הוא": "מן הוא, כלומר מאין הוא, לפי שלא ידעו מה הוא".⁹

למנה" (ויקרא ח', כט); "ומשלח מנות איש לרעהו" (אסתר ט', יט), ועוד, וקובע: "ענין חלק הם".

4. כגון מצודת ציון, על הפסוק "למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאיבים מנהו" (תהילים ט"ח, כד): "מנהו – ענין הכנת מזון, כמו 'מן הוא' (שמות ט"ז, טז)".

5. בתוך: תורת חיים, שמות ט"ז, טו, ירושלים תשנ"ג, עמ' רה.

6. ר' דוד קמחי, ספר השרשים לרבי דוד בן יוסף קמחי הספרדי, ברלין תרמ"ז (ד"צ ירושלים תשכ"ז), עמ' שצא. גם ר' יונה אבן ג'נאח הזכיר את הפירוש הזה בשם אחרים, וראה ציטוט דבריו להלן.

7. סוכה לט ע"ב, וראה לעיל, הערה 2.

8. ר' דוד צבי הופמן, שו"ת מלמד להועיל, חלק ג (אבן העזר וחושן משפט), מהד' צילום, ניו יורק תשי"ד, סי' סט.

9. רבנו חננאל, בתוך: תורת חיים, שמות חלק א, ירושלים תשנ"ג, עמ' רה (על פי מה שהובא בפירוש רבנו בחיי).

"ויאמרו איש אל אחיו מן הוא" – במצרית?

ה. מלשון מין (= סוג)

ר' יונה אבן ג'נאח מביא את המילה 'מן' בשורש 'מין', ומפרש:

וישר בעיני לומר שהם קראו את המן מן הענין הזה, רצוני לומר שבעבור שראו דבר שלא ידעוהו ולא ראוהו ולא ידעו איך יקראוהו ואמרו 'מן הוא', כלומר מין הוא מן המינים ולא נדעהו. וכבר גזרו אותו האנשים מ'אשר מנה את מאכלכם' (דניאל א', י) ואיננו רחוק. ושמוהו אחרים מלשון הארמית כמו 'ומן הוא' (דניאל ג', טו). אלא שהוא תרגום 'מי', כלומר 'מה הוא', וְשֵׁם 'מי' כמו 'מה'... ואיננו רחוק גם כן, אלא שדעתי יותר נוטה אל מה שאמרתי לך.¹⁰

ו. 'מה הוא'

במכילתא דרשב"י כתוב: "...ויראו בני יש' ויאמרו איש וגומ' כאדם שאומ' לחבירו מה הוא כך אמרו יש' מן הוא".¹¹

ברם, קשה להבין איך "מן הוא" מתפרש כ'מה הוא', מניין הנר"ן הסופית מגיעה? דונש בן לברט פירש כי "מן" פירושו 'מה', והודה כי "אין לך דומה לו בלשון העברים", אולם ניתן לפרש את המילה על פי הארמית. אומר דונש:

ופתרון 'מן הוא' – 'מה הוא'. וכי לא ידעו מה הוא (שמות ט, ז, טו) יורה עליו. ויתכן לדמות אליו מן לשון ארמית 'ומן הוא אלה די ישזבנכון מן ידי' (דניאל ג', טו). ואם תאמר: הלא פתרון 'מן הוא אלהה' – 'מי', ו'מי' לא יפול כי אם על כל אשר יבין וישכיל [...]. אומר לך: יש לנו במקרא 'מי' נופל על דברים אשר לא יבינו ולא ישכילו במקום 'מה ומה'. ואלה הם: 'מי אנכי ומי חיי' (שמ"א י"ח, יח), וכמו 'מי פשע יעקב... ומי במות יהודה' (מיכה א', ה) ו'מי ומי' בא עליהם במקום 'מה ומה' [ההדגשות שלי, ש"ך].¹²

לדעת דונש, המילה העברית היחידאית "מן" מתפרשת על פי הארמית, והיא זהה במשמעותה למילה "מי". אלא שכל אחת משתי המילים האלה יכולה לציין לפעמים גם חפץ דומם ולא רק בן אנוש המבין ומשכיל. הוויכוח בין מנחם ובין דונש נמשך גם בקרב תלמידיהם אחרים,¹³ וגם ר' יונה אבן ג'נאח הזכיר את הפירוש שהציע דונש (ראה ציטוט דבריו לעיל).

10. ר' יונה אבן ג'נאח, ספר השרשים, מהד' בכר, ברלין תרנ"ו, עמ' 259.

11. מכילתא דרשב"י בשלח ט"ז ט, מהד' אפשטיין-מלמד עמ' 111.

12. צ' פיליפאוסקי (מהדיר), ספר תשובות דונש בן לברט עם הכרעות רבינו יעקב תם מבעלי התוספות, לונדון-אדינבורג 1855, עמ' 20.

13. רבנו תם תומך בפירושו של דונש, ואומר "מן הוא – דונש יפה פתר(ו)הו" (צ' פיליפאוסקי, לעיל, הערה 12). וראה: ז' שטרן (מהדיר), ספר תשובות א – תשובות תלמידי מנחם בן יעקב ו' סרוק, וינה 1870, עמ' 97: "ערך מן – ...וכה הענין ברדת המן לישראל במדבר וכראותם דבר

לדעת **אור החיים** הקדוש, התכוונו בני ישראל לומר "מה הוא", אלא שנשתבשה לשונם באותו הרגע, ודבר זה היה מעשה פלאי מן השמים שכוון על ידי הבורא, לפי ש'מן' הוא השם שקרא לו ה', וזו לשונו:

ויאמרו איש וגו' מן וגו'. צריך לדייק מה כוונת הכתוב בזה, ואולי כי בראותם אותו הזמין ה' לפיהם במקום שיאמרו 'מה הוא' אמרו 'מן הוא', וזה שמו אשר קבע לו ה' ושם שמו בפי ישראל, על דרך אומרם ז"ל 'אשר שם שמות בארץ' (תהילים מ"ו, ט) [ודרשו חז"ל בברכות ז ע"ב: 'אל תקרי שמות אלא שמות] שיכוונו לשמות אשר קרא להם הבורא. ואו' 'כי לא ידעו' מתן הכ' [= הכתוב] טעם המצאת השם לפיהם הוא לצד שלא ידעו מה הוא ומאמצעות זה נפל אליא בפיהם. ואולי כי מזה נתחכמו בני ישראל וקראו שמו מן דכתיב 'ויקראו בית ישראל שמו מן' (שמות ט"ז, לא), שהשכילו בתיבת 'מן' שאינה מן הרגיל בנדבר, ואין זה אלא רוח ה' דיבר ומלתו על לשונם, כי זה שמו **אור החיים**, שמות ט"ז, טו).¹⁴

ז. ניבים שמיים שונים – 'מה הוא'

ר' אברהם אבן עזרא דחה את פירוש המילה בלשון הערבית במשמעות 'מה הוא', ואמר שפירוש המילים "מן הוא" בערבית הוא – 'מי הוא':

אמר רבינו שלמה, כי בלשון ישמעאל תרגום 'מה הוא' – 'מן הוא'.¹⁵ והמגיד לו ככה לא דבר נכון, כי תרגום 'מה הוא' בלשון ישמעאל 'מה הוי'. רק 'מן הוא' תרגומו 'מי הוא', כי איננו נופל 'מן' בלשונם כי אם על אדם. כי פי' 'מן' הוא מגזרת 'אשר מנה את מאכלכם' (דניאל א', ז).¹⁶

ובפירושו הקצר חידד אבן עזרא שלדעתו פירוש המילה 'מן' הוא 'זימון'. הוא גם דוחה טענות כופרים כאילו המן הוא תופעת טבע מסוימת, באמרו כי תופעה זו

- אשר לא ראתה עין ולא שמעה אזן אמרו איש אל אחיו מתת אלהים היא זימון זימן לנו כי לא ידענו מה הוא". וראה גם: שם, חלק ב – **תשובות תלמיד דונש הלוי בן לברט**, עמ' 28.
14. ועיין ב**שור"ת יחוה דעת** לר' עובדיה יוסף, ו, ירושלים תשמ"ה, סי' יב, עמ' עו, הדן בשאלה איזו ברכה ראוי היה לברך על המן, והביא דברי בעל **ברכת אהרן** (לר' אהרן לוי, ניו יורק תשכ"ח, דף מד ע"ב, מאמר פה) בשם בעל **בני יששכר**. מדברי בעל **ברכת אהרן** נראה שפירוש המילה הוא "מה". וכך תמצת דבריו הגר"ע יוסף שם: "והמן לא היה מהעולם הזה אלא מהעולם הבא, וכמו שכתב המהרש"א (חגיגה יב ע"ב), וממילא אין חיוב ברכה עליו, וזהו פירוש 'ויאמרו איש אל אחיו מן הוא', כלומר, כדי לדעת מה יברכו עליו, כיון שטעמו בו טעמים שונים, והשיב משה להם 'הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה', שהשפיע עליהם ממעון קדשו, ופטור מברכה. ע"ש".
15. ראב"ע מביא את הפירוש הזה בשם רש"י, אך בנוסח רש"י שלפנינו איננו נמצא. אולי הגיעו אליו בשמועה דברים לא מדויקים, או אולי היה לפניו עותק של פירוש רש"י שנוספו בו פירושים שרש"י לא כתבם.
16. ר' אברהם אבן עזרא, הפירוש הארוך, שמות ט"ז, טו.

"ויאמרו איש אל אחיו מן הוא" – במצרית?

מצומצמת בהיקפה ומוגבלת לאזורים מסוימים, וגם שונה במהותה וצורתה מן המן וכלל איננה מתיישבת עם אופן ירידתו לעם ישראל במדבר.¹⁷ בשפות שמיות שונות¹⁸ המובן של "מֶן" הוא 'מה' או 'מי': באמורית manna פירושו 'מי', ר־mā פירושו 'מה'; באכדית mannu פירושו 'מי', ר־minu פירושו 'מה'; באוגריתית mn(m) פירושו 'איזה'; בארמית מקראית "מֶן" פירושו 'מי'; בסורית man פירושו 'מי', ר־mā(n) או mānā פירושו 'מה'; בערבית man (ובערבית דרומית mn) פירושו 'מי'; באתיופית mannā פירושו 'מי'. אם כן, בחלק מן השפות המילה "מֶן" משמעה רק 'מי', כלומר היא מתאימה רק ביחס לאדם. אולם בכמה שפות (אכדית, אוגריתית, סורית) היא מציינת גם 'מה', כלומר מתאימה לחפצים, וניתן להציע לפרש על פיהן גם את פסוקנו.

ח. פירוש רשב"ם – השפעת השפה המצרית

רשב"ם אומר ששורש המילה 'מֶן' הוא במצרית, שהייתה מוכרת לבני ישראל, ופירושו "מי הוא":

...ואני אומר 'מֶן' הוא תרגומו של מי,¹⁹ ולפי שהוא לשון מצרי ובאותו לשון היו רגילין שהוא כמו מה, כתבו משה באותו לשון שאמרו, להודיענו שלפיכך ויקראו

17. ראה ר' אברהם אבן עזרא, הפירוש הקצר שמות ט"ז, טו, הדוחה מסיבות רבות טענות אלו שהמן היה "תופעת טבע". ועוד לפני דחה את הדעה הזאת רב סעדיה גאון בפירושו לישעיהו, וזו לשונו: "יש מקצת מן ההמון הסבורים, שהמן היה דומה לאלתרנגבין או שאר מזונות של ממתקים ודבש. אך אין הדבר כן, מחמת שמעדינים אלה רכים וקלים, אינם עמידים במים כפי שאנו רואים. אבל המן היה נצרך לאחת משתי הפעולות: או שיטחנהו בריחיים... או שכותשים אותו במכתש... אם כך הדבר בטלה הדעה שהמן ידמה לאלה במשהו" (י' רצהבי, 'קטעים חדשים מפירוש ר' סעדיה לישעיהו', סיני צג, תשמ"ג, עמ' ח; התרגום לעברית הוא של רצהבי). על המן כתופעת טבע ראה: א' דנין, 'האם המן הוא נטיפתו המתוקה של פרקרק השיח?', סלעית י 7, 1982, עמ' 4-5; הנ"ל, 'המן שאכלו אבותינו', טבע וארץ יא [5], 1969, עמ' 222-224; ש"י פין מווילנא, ערך 'מֶן', אוצר לשון המקרא והמשנה, ורשה תרע"ג, עמ' 21 (פין דוחה טענות אלו מסיבות נוספות); ש"א ליונשטם, ערך 'מֶן', אנציקלופדיה מקראית ה, תשכ"ח, עמ' 9; ערך 'מֶן', לכסיקון מקראי, תל אביב תשכ"ה, עמ' 537; E. Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language*; 354; *(KBL) The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament II*, Leiden-New York-Köln 1995, p. 596; W. Gesenius, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, p. 432; J. Fuerst, *Hebrew & Chaldee Lexicon of the Old Testament*, Leipzig-London 1867, p. 825.

18. מובנים אלו מופיעים אצל: S. Moscati, *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages Phonology and Morphology*, Wiesbaden 1964, p. 115. ראה עוד פירוט של מובנים שמיים במילון KBL (לעיל, הערה 17), כרך II, עמ' 596, בערך 'מֶן' (I).

19. כך הנוסח בחומש תורת חיים, שמות א, ירושלים תשנ"ג, עמ' רה. וכן במקראות גדולות

[בית] ישראל את שמו מן' (פס' לא) – על שהיו תמיהים ואומרים 'מן הוא', כמו מה הוא. וכן 'יגר שהדותא' (בראשית ל"א, מו). וכמוהו 'הפיל פור הוא הגורל' (אסתר ג', ז)... (רשב"ם, שמות ט"ז, טו).

את דברי רשב"ם ניתן להבין בשתי דרכים: ייתכן שלדעתו מדובר במילה מצרית, וייתכן שמדובר בתרגום שאילה מן המצרית.

א. **שימוש במילה מצרית:** ייתכן כי כאשר אמרו בני ישראל "מן הוא", השתמשו ממש במילה המצרית "מן", בעלת כפל המשמעויות, הקרובה גם כך לצלילי המילים השמיות "מן", "מי" ו"מה".

ב. **תרגום שאילה מן המצרית:** בניב השמי שדיברו בני ישראל, פירושו של "מן הוא" הוא "מי הוא" (כבארמית), אך מכיוון שבמצרית 'מי' ו'מה' מצוינים באותה מילה – בני ישראל אמרו "מן הוא". כלומר: בני ישראל חשבו במצרית ותרגמו זאת לבניב שמי. הם התכוונו לומר "מה הוא" אך בפועל אמרו בטעות ביטוי שמשמעו "מי הוא".²⁰

התורה השאירה את אמירתם כמות שהיא כדי להסביר את השם הניתן "מן", כשם שנהגה ביחס ל"יגר שהדותא" וביחס למילה "פור" במגילת אסתר.

אכן יש לציין, כי במצרית ישנה מילה אחת המשמשת לשתי המשמעויות של "מי" ו"מה", והיא המילה m או m + in (הצורן in בא לחיזוק המילה), ובקצרה – m – או פעמים mn.²¹

ט. הצעות פירוש של "מן" על פי השפה המצרית

רשב"ם הכשיר וסלל את הדרך לחקור את המילה במצרית, ולהלן אפשרויות נוספות לפיענוח המילה בשפה זו:

ראשית יש להקדים ולהסביר, כי בכתבי המצרי התנועות אינן מצוינות, אלא העיצורים בלבד, ופעמים שאותה תיבה (הומוגרף) משמשת למילים שונות. דוגמה להמחשה: סימול הירוגליפי זהה עשוי לציין את המילים השונות הבאות: pēr, āpr, epr, epra, pāru, שכן התנועות חסרות.²² על בסיס דברים אלו, ניתן להמשיך ולגשת

המאור, שמות, ירושלים תש"ן, עמ' שג. לעומת זאת בדפוס מקראות גדולות המלא, ירושלים תשנ"ח, שמות, עמ' שעו, הגרסה היא "של מה" ולא "של מי".

20. להמחשת התופעה: עולה חדש מארצות דוברות אנגלית עלול לומר "אני פה בשביל שבוע", בהשפעת המילה האנגלית for בתרגומה הישיר אל תוך המשפט העברי. אני מודה למערכת **מגדים** על עזרתה בהבנת דברי רשב"ם וההקבלות במצרית.

21. ראה: A. Gardiner, *Egyptian Grammar*, London 1957³, pp. 176, 496, 567. מילה זו הפכה מאוחר יותר למילה הקופטית nim, שפירושה "מי" גם במצרית מאוחרת.

22. ראה: א' גרדינר (לעיל, הערה 21) בהקדמה, עמ' 9, המביא דוגמה זו וכן דוגמות נוספות,

”ויאמרו איש אל אחיו מן הוא” – במצרית?

אל ניסיונות הבנת המילה במצרית.

גאורג אברס הציע כי המילה מן נובעת מהמילה המצרית *mennu*, שהוא מתרגמה לאנגלית *food*, כלומר: אֶכֶל.²³ ברם, לא כך תרגם וואליס בודג', כיוון שהוא מתרגם את המילה *unem* – 'לאכול' *wnmt* (eat, devour),²⁴ ואת *unem-t* – 'אֶכֶל' (food).²⁵ גם א' גרדינר תרגם את המילה *wnmt* – *food*.²⁶

להלן אציע, בזהירות, עוד כמה אפשרויות לפירוש המילה על פי המצרית: במצרית, המילה *mn* תורגמה לאנגלית על ידי ר"א פולקנר באופנים הבאים: *so-and-so* או *someone* או *of things*,²⁷ כלומר: דבר פלוני, מאן דהוא, של דברים/משהו, וכד'. בהקשרים מסוימים פורשה המילה כ"כזה", או: "הדומה לכך". בודג' תרגם את המילה *men* כך: *such and such a man, so-and-so*, ואת המילה *men-t* כ"such and such a woman", כלומר: משמעות המילה היא פלוני, כך וכך. גרדינר פירש את המילה *mn* כ"such a one".²⁸

במקום אחר פירש פולקנר את המילה המצרית *mnt* כ"Daily",²⁹ יומיומי; וכך גם תרגם גרדינר.³⁰ במשמעות זו תרגם בודג' את המילה *mân*,³¹ ואת המילה *mân-t* תרגם *daily food or provisions*. הנ"ל גם מתרגם את המילה *men* מלשון קביעות ורגילות, כדלהלן: *...to remain, to abide, to continue, to be permanent, to be stable, fixed*.³²

ולהלן קטע מדבריו: "...the Egyptian scribes ignored the vowels in writing. In thus came about that both these signs could be used in a far greater number of different words than .would otherwise be the case"

23. G. Ebers, *Durch Gosen zum Sinai: aus dem Wanderbuche und der Bibliothek. mit einer Ansicht des Serbal und des St. Katharinen-Kloster vom Sinai, zwei Karten und fuenf Holzschnitten*, Leipzig 1872, p. 236

24. E.A.W. Budge, *Egyptian Hieroglyphic Dictionary*, Vol. I, New York 1978, p. 236

25. ו' בודג' (לעיל, הערה 24), עמ' 168. בצורות מאוחרות יותר: *unem-t* – פירוש: bread, cakes, food (בודג', שם).

26. א' גרדינר (לעיל, הערה 21), עמ' 561. את *wnm* תרגם – לאכול.

27. R.O. Faulkner, *A concise dictionary of middle Egyptian*, Oxford 1962, p. 107

28. א' גרדינר (לעיל, הערה 21), עמ' 568.

29. ראה: ר"א פולקנר (לעיל, הערה 27). אמנם, יש כאן סיומת של האות *t* שמקשה על ההשוואה עם מילה זו, אך ייתכן שניתן ליישב זאת: ה"סופית היא סיומת נקבה, ויש לה גם משמעות של גזירת שם עצם מופשט, וכי"ב.

30. א' גרדינר (לעיל, הערה 21), עמ' 568.

31. ו' בודג' (לעיל, הערה 24), עמ' 278. בעמ' 297 מתרגם בודג' את המילה *men* כ"daily gift or offering". בהקדמה, בעמ' cviii הוא מתרגם את *men* כך: *present, offer*.

32. ו' בודג' (לעיל, הערה 24), עמ' 296.

משמעות זו (יומיומי, אוכל קצוב), מעוררת אסוציאציות אל ההודעה מאת ה' טרם ירידת המן: "ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו **דבר יום ביומו** למען אנסנו הילך בתורתך אם לא" (שמות ט"ז, ד). לפיכך, הפסוק יכול להתפרש באחת מן הדרכים הללו, על פי מילים מצריות:

1. רשב"ם: ...ויאמרו איש אל אחיו מה הוא (מן = מי ← מה), כי לא ידעו מה הוא...
2. ...ויאמרו איש אל אחיו **אוכל** הוא (mennu), כי לא ידעו מה הוא... (ועל כן לא ציינו בני ישראל שם ספציפי לאוכל).³³
3. ...ויאמרו איש אל אחיו **דבר פלוני** הוא (mn, men), כי לא ידעו מה הוא...
4. ...ויאמרו איש אל אחיו **דבר יום ביומו** הוא (mnt, mân, mân-t), כי לא ידעו מה הוא...

י. נספח – לשון נופל על לשון, ומשחקי מילים במצרית

בהמשך להצעת פירוש המילה "מן" על פי המצרית, ניתן להציע כי בפסוקים נוספים הקשורים בעניין המן, קיימת השפעה לשונית של השפה המצרית. ברקע הפסוקים האלה עומדות משמעויות נוספות של mn בשפה המצרית, והמשמעויות האלה מוסיפות ממד נוסף להבנת הפרשה, כלשון נופל על לשון.

1. צנצנת המן

בהמשך פרשיית המן, ה' מצווה את משה לקחת מלא העומר מן למשמרת לדורות. וכך הכתוב אומר:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' מְלֵא הַעֹמֶר מִמֶּנּוּ³⁴ לְמִשְׁמַרְתְּ לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן יָרְאוּ אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֵאֲכַלְתִּי אֶתְכֶם בְּמִדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן קַח צִנְצֻנֹת אַחַת וְתֵן שָׁמָּה מְלֵא הַעֹמֶר מִן וְהֵנַח אֹתוֹ לְפָנַי ה' לְמִשְׁמַרְתְּ לְדֹרֹתֵיכֶם. כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶל מֹשֶׁה וַיִּנְיַחְהוּ אֱהֲרֹן לְפָנַי הַעֲדַת לְמִשְׁמַרְתְּ (שמות ט"ז, לב-לד).

פירוש המילה mni במצרית הוא jar, היינו צנצנת. כמו כן, בודג' מתרגם את המילה men באופן הבא: pot, vase³⁵. אם כן, משה מצווה את אהרן, על פי ה', לקחת mni (צנצנת) או men (צנצנת) אחת, ולתת שם מלוא העומר mn (מן). הצלילים דומים. מה גם שבכתיב המצרי, חסר התנועות, ייתכן כי נכתבו המילים בצורה דומה, או אפילו זהה.

33. ג' אברס (לעיל, הערה 23).

34. ה' מצווה לקחת מלא העומר ממנו – ייתכן לקרוא אפוא: מלא העומר מִמֶּנּוּ – מן המן.

35. ו' בודג' (לעיל, הערה 24), עמ' 300. ראה גם את המילה men-t באותו עמוד, ואת הפירוש של מילה זו כמידת יין וככלי לתרופה.

2. הלחם הקלוקל

בספר במדבר אנחנו מוצאים שהעם מתלונן על המן: "והאספסוף אשר בקרבו התאוה תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר" (י"א, ד); "ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו" (שם, ו). ובמקום אחר בספר במדבר: "וידבר העם באלהים ובמשה למה העלייתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלוקל" (כ"א, ה).

המילה mn במצרית, מלבד פירושה לעיל, פירושה על פי פולקנר הוא גם: be ill, suffer, או: be ill of, או: be troubled about.³⁶ כלומר: "להיות חולה, לסבול, לחלות ב... (ושמא: למאוס ב...) להיות טרוד אודות...". גם גרדינר פירש את המילה כ־be ill³⁷ וואליס בודג³⁸ תרגם את המילה men באופן הבא: to suffer pain, to be sick or diseased, to be weak, to be in labour מתורגמת: not to have, to be without, כלומר: להיות בלי [משהו]. במקום אחר מתרגם בודג את המילה כ־venom, poison(?)³⁹, כלומר: רעל, ארס.

אם כן, על פי מובנים אלו, בני ישראל אומרים כי המן (mn, men), שהוא "דבר פלוני" או "דבר יום ביומו" (mnt, mân, mân-t), הוא בעצם קלוקל, גורם חס וחלילה לסבל ומחלה (או mn או men – פולקנר, גרדינר ובודג); הוא ארס ורעל (בודג); או ככתוב בפירושי: "נפשנו קצה..." – כלומר: הוא נמאס (mn במובנו האחרון, על פי פולקנר). על כן גם נענשו מידה כנגד מידה, בנחשים השרפים: בני ישראל סבלו מהנחשים כנגד טענתם שהם סובלים מן המן; כנגד ה'יובש' באה ה'לחות הארסית' של הנחש; כנגד הדיבה שהוציאו על המן – שכביכול גורם למחלות שמהן ימותו במדבר – הארס המזיק (men = ארס, על פי בודג) פעפע בהם, והם אכן מתו: "וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם וימת עם רב מישראל" (במדבר כ"א, ו); וכנגד אמרם "בלתי אל המן עינינו" – נתרפאו באופן של: "והביט אל נחש הנחושת וחי" (שם, ט). וכשם שהם השתמשו בלשון נופל על לשון בחטאם, גם נתרפאו בדרך של לשון נופל על לשון – הנשוך מביט בנחש הנחושת, וחי:

וַיָּבֹא הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חֲטָאנוּ כִּי דִבַּרְנוּ בְּה' וַבְּךָ הַתְּפַלֵּל אֵל ה' וַיִּסַּר מַעְלֵינוּ אֶת הַנְּחָשׁ וַיִּתְּפֹלֵל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲשֵׂה לָךְ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל גֹּס וְהָיָה כָּל הַנְּשׂוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וְחָי. וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחָשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּשְׁמְהוּ עַל הַגָּס וְהָיָה אִם נְשׂוּךְ הַנְּחָשׁ אֶת אִישׁ וְהָבִיט אֶל נְחָשׁ הַנְּחֹשֶׁת וְחָי (במדבר כ"א, ז-ט).

36. ראה: ר"א פולקנר (לעיל, הערה 27).

37. א' גרדינר (לעיל, הערה 21), עמ' 568.

38. ו' בודג' (לעיל, הערה 24), עמ' 296. וראה שם גם את המילה men-t.

39. סימן השאלה מופיע במקור.